

УДК 342.9

*Н. М. Шубіна
ад'юнкт кафедри
поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ*

ДО ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Постановка проблеми. Реалізація поліцейського піклування є складною за своїм змістом діяльністю яка вимагає якісної професійної підготовки працівників поліції. Разом із тим, вказаний превентивний захід не виключає можливості певного впливу на суб'єкт піклування, а тому в край важливо створити необхідні умови для дотримання прав і свобод людини і громадянина під час застосування поліцейського піклування. При застосуванні поліцейських заходів важливо розуміти, що права людини представляють собою імперативний стандарт, адже отримуючи закріплення у правових нормах, що чітко прописують можливі варіанти поведінки поліцейських, права людини стають правилом, формально визначеним, обов'язковим для всіх, гарантованим відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту [1, с. 191].

Стан дослідження. Проблема здійснення поліцейського піклування не є новою. Їй неодноразово у своїх наукових працях приділяли увагу: Ю.З. Біла-Тюріна, М.П. Гурковський, В. Джагупов С.С. Єсімов, С. Ю. Жила, Д.К. Катріч, В.О. Климков, О.М. Окопник, П.І. Пархоменко, О.С. Проневич, І.І. Тимкович, В.І. Фелик та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, в юридичній літературі малодослідженою є проблема дотримання прав і свобод людини і громадянина під час застосування поліцейського піклування.

Саме тому метою статті є: розглянути проблему дотримання прав і свобод людини і громадянина під час застосування поліцейського піклування.

Виклад основного матеріалу. Права і свободи – це найвища цінність кожної людини. Саме ці категорії визначають те, яке особа розпоряджається своїм життям, реалізовувати себе як особистість та професіонала при здійсненні трудової діяльності. Проведений нами аналіз підтверджує тезу про те, дотримання прав і свобод людини і громадянина є надважливим аспектом діяльності будь-якого органу державної влади, незалежно від його адміністративного-правового статусу та сфери, в якій він здійснює свою діяльність. В даному випадку робота поліції щодо застосування поліцейського піклування не є виключенням. Необхідно наголосити, що принцип дотримання прав і свобод людини і громадянина закріплено на різному рівні:

від Конституції України та міжнародних нормативно-правових актів, до спеціальних законів та підзаконних нормативних документів.

Втім перш ніж розглядати законодавче визначення прав і свобод громадян, необхідно відмітити і деякі організаційні аспекти. Так, з метою забезпечення належної уваги та дотримання прав людини, у складі Національної поліції було створено Управління забезпечення прав людини Національної поліції, серед основних завдань Управління є: вивчення та аналіз проблемних питань у діяльності органів і підрозділів поліції стосовно дотримання прав і свобод людини, підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів з цих питань для Голови НПУ, забезпечення контролю за дотриманням прав і свобод людини працівниками поліції при забезпеченні заходів з підтримання публічної безпеки та порядку, під час виявлення та розкриття злочинів, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням та протидії злочинності, досудового розслідування кримінальних правопорушень [2]. Окрім того, керівництвом Міністерства юстиції та Національної поліції було підписано меморандум про співпрацю, який забезпечить дотримання прав людини стосовно затриманих правоохоронними органами громадян та гарантує кожному право на захист [2].

Переходячи до розгляду законодавчого забезпечення перш за все слід відмітити, що відповідно до Основного Закону, людина, її права та свободи є найвищою цінністю. Конституція визначає, що визнання, дотримання і захист прав і свобод людини та громадянина – обов'язок держави. В Україні визнаються, гарантуються права і свободи людини та громадянина відповідно до загально-визнаних принципів і норм міжнародного права. Відповідно до норм Конституції, людина, її права та свободи є найвищою цінністю. Конституція визначає, що визнання, дотримання і захист прав і свобод людини та громадянина – обов'язок держави. В Україні визнаються, гарантуються права і свободи людини та громадянина відповідно до загально-визнаних принципів і норм міжнародного права [3; 4, с. 279-280].

Окремої уваги заслуговують положення міжнародних нормативно-правових актів, серед яких перш за все слід відмітити Загальну декларацію

прав людини від 10 грудня 1948 року, відповідно до статті 2 якої кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті [5]. Окрім того, необхідно вказати положення таких статей вказаного нормативно-правового акта: Стаття 3. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність. Стаття 9. Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання. Стаття 12. Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Стаття 13. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну, тощо [5].

Далі необхідно вказати Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини [6]. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується: а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні; б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливість судового захисту; с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються [6].

Обов'язково слід звернути увагу на Резолюцію 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи про «Декларацію про поліцію» за якою поліцейський виконує обов'язки, покладені на нього законом, захищаючи своїх співгромадян і суспільство від насильницьких, грабіжницьких і інших небез-

печних дій, які визначено за законом; Поліцейський протистоїть порушенням закону. Якщо допущене порушення спричинить за собою негайну або непоправну і серйозну шкоду, він діє негайно за своїм розумінням; Виконуючи свої обов'язки, поліцейський виявляє необхідну рішучість для досягнення мети, якої потребує або яку дозволяє закон, але ніколи не перевищує межу розумного застосування сили. А також стандарти забезпечення прав і свобод громадян в діяльності поліції визначаються Міжнародним кодексом поведінки державних посадових осіб тощо [7, с. 178; 8].

Звісно, вказаними вище перелік міжнародних документів не обмежується, до них також можна віднести: Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р.; Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р.; Конвенцію ООН про заборону катувань та інших нелюдських, чи таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання від 21 грудня 1984 р.; Конвенцію про права дитини від 20 листопада 1989 р.; Декларацію про поліцію від 8 травня 1979 року; Європейському кодексі поліцейської етики від 19 вересня 2001 р. [9, с.20-21]. Слід відмітити Резолюцію 34/169 Генеральної Асамблеї ООН « Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979) за якою посадові особи з підтримання правопорядку постійно виконують покладені на них законом обов'язки, служачи громаді і захищаючи всіх осіб від протиправних актів відповідно з високою ступенем відповідальності, необхідної їх професією. Стаття 2. При виконанні своїх обов'язків посадові особи по підтриманню правопорядку поважають і захищають людську гідність і підтримують і захищають права людини по відношенню до всіх осіб [10, с. 203].

Звісно, Конституція України та міжнародні нормативно-правові акти визначають найбільш загальні та базові права і свободи людини і громадянина, в тому числі й ті, дотримання яких є обов'язковим під час застосування поліцейського піклування. Втім, необхідно відмітити, що більш змістовно правові засади захисту прав громадян прописані в Законі України «Про Національну поліцію». Прийняття вказаного закону, безумовно, необхідно вважати значним кроком у напрямку захисту прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина, адже він містив низку прогресивних моментів в частині забезпечення прав осіб при застосування щодо них поліцейських заходів.

Так, проблемі дотримання прав і свобод людини присвячено статтю 7 окресленого вище нормативно-правового акту, відповідно до якої під час виконання своїх завдань поліція забезпечує

дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування. Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання [11]. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У випадку приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних злочинів, вчинених поліцейськими [11]. Не можна також не відмітити пункт 5 вказаної статті, відповідно до якої у діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками [11].

Стосовно змісту вказаного принципу у науково-практичному коментарі до Закону України «Про Національну поліцію» за редакцією В.В. Сокурєнка зазначення, що вказана засада передбачає: закріплення прав та свобод людини системою нормативно-правових актів; відповідність проголошених прав і свобод міжнародно-правовим стандартам; наявність універсального характеру прав і свобод, необхідних для цивілізованої життєдіяльності людини; створення засобів реалізації декларованих прав і свобод, що становлять поняття механізму; закріплення конституційного обов'язку держави щодо захисту прав та свобод людини; єдність прав та обов'язків суб'єктів, коли право одного є межею свободи іншого, а обов'язок визнається основною гарантією реалізації суб'єктивного права; неможливість використання прав і свобод людини проти державного ладу та інтересів

суспільства [12, с. 30]. Автори посібника також слушно наводять положення Стратегії розвитку органів внутрішніх справ від 22.10.2014, зокрема у розділ II «Вимоги суспільства до поліції як ключової ланки МВС» якої зазначено, що: поліція повинна захищати права людини, особливо ті, які є необхідними для вільної політичної діяльності в демократичному суспільстві; поліція має впроваджувати процедури та нормативні акти, які унеможливають здійснення свавільних арештів і затримань, забезпечують захист затриманих осіб від катування та жорстокого поводження; у поліцейських підрозділах має бути запроваджено спеціальне навчання персоналу з метою забезпечення прав людини в діяльності органів внутрішніх справ; випадки застосування сили та фізичного примусу мають суворо регламентуватися детальними нормативними приписами, у переважній більшості санкціонуватися і ретельно розглядатися керівництвом поліції спільно з іншими органами, що контролюють діяльність поліції [12, с. 31].

Як вже відзначалось, важливим аспектом дотримання прав та свобод людини і громадянами при здійсненні поліцейського піклування є слідування поліцейським всіх законодавчих приписів щодо порядку виконання ним своїх посадових обов'язків взагалі, та при здійсненні поліцейського піклування зокрема. Так, до основних обов'язків поліцейського законодавством віднесено: 1) неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського; 2) професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва; 3) поважати і не порушувати прав і свобод людини; 4) надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я; 5) зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків; 6) інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді [11]. Якісне виконання поліцейським своїх обов'язків, апріорі є гарантією дотримання прав, свобод та інтересів громадян.

В рамках представленої проблематики відзначимо, що почавши здійснення поліцейського піклування, поліцейський передусім зобов'язаний негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підставу застосування поліцейського заходу, а також роз'яснити їй її права. При цьому, слід особливо наголосити на природі заходу

поліцейського піклування, щоб у особи не склалися враження, що її затримують або притягають до юридичної відповідальності [13, с. 9]. До прав, які повинен роз'яснити особі поліцейський, Закон України «Про Національну поліцію» відносить: – право отримувати медичну допомогу; – право давати пояснення; – право оскаржувати дії поліцейського; – право негайно повідомити інших осіб про її місце перебування (ч. 2 ст. 41 Закону № 580-VIII [11]). При цьому повідомлення про права і їх роз'яснення поліцейським може не проводитися у випадку, коли є достатні підстави вважати, що особа не може усвідомлювати свої дії і керувати ними [11]).

Важливе значення для забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина при застосуванні поліцейського піклування має прийом і розгляд пропозицій, заяв і скарг громадян, яке здійснюється відповідно до Закону України «Про звернення громадян» та Положенням про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України [14; 15]. Беззаперечним є той факт, що надаючи можливість громадянам подати скаргу на роботу працівників поліції має важливе значення для реалізації їх конституційних прав і свобод, гарантування безпеки, попередження протиправної діяльності, шляхом встановлення факту та характеру порушення прав і свобод особи, яка подала скаргу, або осіб, щодо яких вона була подана, виявлення можливого порушення законності з боку поліцейських чи інших громадян [7, с. 182].

Висновок. Завершуючи наукове дослідження слід підсумувати, що дотримання прав і свобод людини і громадянина під час застосування поліцейського піклування гарантується чималою кількістю нормативно-правових актів різної юридичної сили серед яких ключове місце належить нормам адміністративного права, які, зокрема, містяться в Законі України «Про національну поліцію». Саме за допомогою адміністративно-правового регулювання вбачається можливим забезпечити ефективну, результативну та, головне, правомірну поведінку працівника поліції.

Вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що незважаючи на наявність великої кількості норм, спрямованих на забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час застосування поліцейського піклування, на сьогоднішній день у цій сфері залишається чимала кількість проблем, які зокрема пов'язані: по-перше, недосконалістю процесуального оформлення поліцейського піклування, зокрема відсуття єдина форма відповідного протоколу, що досить часто ускладнює та затягує процес його оформлення; по-друге, як недолік слід вказати неякісне інформаційне забезпечення як самих працівників поліції,

так і власне суб'єктів поліцейського піклування. Останні досить часто не просто не здогадуються про існування відповідного заходу, а й зовсім не знають своїх прав у цій сфері; по-третє, варто переглянути процедуру ознайомлення суб'єктів піклування з їх правами.

Література

1. Кудря В. О., Кудря В. В. Дотримання прав людини в ході застосування поліцейських заходів. Метеріали конференції. 2018. С. 189-192. <http://elar.naiu.kiev.ua/jsru/handle/123456789/4956>
2. Гладкова Є. О., Малиновська Т. М. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів / Є. О. Гладкова, Т. М. Малиновська // Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку : Міжнародна наукова-практична конференція, м. Харків, 3-4 березня 2017 р. -Х. : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2017. С. 70-75
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv#Text>
4. Отчак Н. Я. Правове регулювання адміністративної діяльності поліції щодо забезпечення прав і свобод громадян в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 6. С. 279-282.
5. Загальна декларація прав людини (рос/укр) / Міжнародний документ від 10.12.1948 // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/conv#Text
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права / Міжнародний документ від 16.12.1966 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/conv#Text
7. Гурковський М. П., Єсімов С. С. Основні принципи діяльності поліції щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2017. № 1. С. 171–184.
8. Глушков В. О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність / В. О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 2 (6).
9. Довідник працівника поліції превентивної діяльності: навч. посібник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, Засл. юрист України А. Є. Фоменко. Дніпро: ДДУВС, 2018. 180 с.
10. Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію»; Кол. авт.; кер. авт. кол. д. ю. н., доц. Т. П. Мінка. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. 2017. 480 с.
11. Про Національну поліцію / Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>
12. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурена; [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурена]. Харків, 2016. 408 с.
13. Святокум І. О. Особливості здійснення поліцейського піклування в Україні: наук.-метод. рек. Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. 31 с.
14. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. Ст. 256.
15. Про затвердження Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі МВС України: Наказ МВС Украї-

ни від 10.10.2004 р. № 1177. : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1361-04>

Анотація

Шубіна Н. М. До проблеми дотримання прав і свобод людини і громадянина під час застосування поліцейського піклування. – Стаття.

У статті на основі аналізу норм міжнародного та вітчизняного законодавства, а також наукових поглядів вчених, розглянуто окремі проблемні питання дотримання прав і свобод людини і громадянина під час застосування поліцейського піклування. Акцентовано увагу на тому, що незважаючи на наявність великої кількості норм, спрямованих на забезпечення прав та свобод людини і громадянина під час застосування поліцейського піклування, на сьогоднішній день у цій сфері залишається чимала кількість проблем організаційного та правового характеру.

Ключові слова: права, свободи, громадянин, Національна поліція України, поліцейське піклування.

Аннотация

Шубина Н. М. К проблеме соблюдения прав и свобод человека и гражданина при применении полицейской опеки. – Статья.

В статье, на основе анализа норм международного и отечественного законодательства, а также научных

взглядов ученых, рассмотрены отдельные проблемные вопросы соблюдения прав и свобод человека и гражданина при применении полицейской опеки. Акцентируется внимание на том, что несмотря на наличие большого количества норм, направленных на обеспечение прав и свобод человека и гражданина при применении полицейской опеки, на сегодняшний день в этой сфере остается достаточно большое количество проблем организационного и правового характера.

Ключевые слова: права, свободы, гражданин, Национальная полиция Украина, полицейское опеки.

Summary

Shubina N. M. To the problem of observance of human and civil rights and freedoms during the application of police care. – Article.

The article, based on the analysis of international and domestic law, as well as the scientific views of scientists, considers some problematic issues of human and civil rights and freedoms in the application of police care. Emphasis is placed on the fact that despite the large number of norms aimed at ensuring the rights and freedoms of man and citizen in the application of police care, today in this area there are many organizational and legal problems.

Key words: rights, freedoms, citizen, National Police of Ukraine, police care.